

פרשת וישב

על בולות וטביעות חותם וחותרות בירושלים / מאת: טליה דיסקין (ייעוץ אקדמי: ד"ר ראובן גפני)

דרמה מקראית שלמה אפשר לדמיין גם בזכות הבולות שנתגלו בעיר דוד. בחפירתו של יגאל שילה בקריית השלטון בעיר דוד, בחדר שנמצא שרף כולו מימי חורבן בית המקדש הראשון, התגלה בשנת תשמ"ב (1982) מקבץ של 51 בולות. על אחת הבולות הופיע שמו של 'גמריה בן שפן'. בין השנים התשס"ה-התשס"ח (2005-2008) נערכה חפירה בשטח סמוך. במקרה זה, במרחק של מטרים ספורים, התגלו שתי בולות ועליהן שמותיהם של 'יהוכל בן שלמיה בן שבי' ו'גדליה בן פשחור'.

שלוש הבולות האלה פותחות צוהר למתח ולמורכבות שהיו מנת חלקה של ירושלים בשנים שלפני חורבן הבית הראשון. רוב פרקי ספר ירמיהו עוסקים בנבואות ירמיהו הקוראות לתשובה, תיקון ואיום בחורבן ובגלות העתידיים לבוא, אם לא כך ייעשה. ירמיהו ניבא את נבואותיו והעם התקשה לשמוע והתנגד מאוד. בהוראת הקב"ה, כתב ירמיהו נבואה על מגילה בניסיון למצוא דרך אפשרית להעביר את דברו לעם שלא מעוניין להקשיב לדבריו. ברוך בן נריה קרא בלשכת גמריה בן שפן את נבואות ירמיהו ויקרא ברוך בספר את-דברי ירמיהו בית ה', בלשכת גמריה בן-שפן הספר בחצר העליון, פתח שער בית-ה' החדש, באזני כל-העם (ירמיהו לו, י) אך ללא הצלחה: ירמיהו נכלא בחצר המטרה; ארבעה שרים ששמעו את דבריו של ירמיהו קוראים להמתנתו. משום שהוא מרפה את ידי העם בקריאתו להיכנע לבבלים. ואכן, שמות שניים מאותם השרים נמצאו והוזכרו לעיל: וישמע שפטיה בן-מתן וגדליה בן-פשחור ויכול בן-שלמיה ופשחור בן-מלכיה את-הדברים אשר ירמיהו מדבר אל-כל-העם לאמר: כה אמר ה' הישב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר, והיא אל-הכשדים ויהיה ויהיה-לו נפשו לשלל וחי [...] ויאמרו השרים אל-המלך יומת נא את-האיש הזה כי על-כן הוא-מרפא את-ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל-העם לדבר אליהם בדברים האלה (ירמיהו לח, א-ד).

נבואת החורבן של ירמיהו התקיימה, והעם יצא לגלות. המסמכים שנכתבו בידי האוישים שהוזכרו לעיל ונטבעו בחותם נשרפו, אך פיסות הטין עם החותמות עליהן נצרכו, וממשיכות, שנים רבות לאחר מכן, להיות סימן ההיכר של הדמויות. יחד עם שאר הממצאים הארכאולוגיים, הן מחזקות בוויכוח על מציאותו של התיאור המקראי, מחיות אותו ודברי הנביאים שוב מהדהדים.

נקודת השיא בסיפור מעשה יהודה ותמר היא כשבעת הוצאתה להורג בעוון זנות, לא איבדה תמר את עשתונותיה, והוציאה את העדות לחפותה ואמרה **לאיש אשר-אלה לו אנכי הרה, ותאמר הכר-נא למי החתמתם והפתילים והפטטה האלה** (בראשית לח, כה). תוכחה זו גרמה ליהודה להפסיק להתנכר לה, להכיר בה ואף להודות בטעותו: **ויכר יהודה ויאמר צדקה מפני כי-על-כן לא נתתיך לשלה בני** (בראשית לח, כו).

מדוע ביקשה תמר דווקא את חותמת הפתילים והמטה כעירבון עד קבלת התשלום מיהודה? הרשב"ם מסביר ששלושת הפריטים הללו אינם פריטי לבוש, ולכן היה באפשרותו של יהודה לתיתם לה למשמרת. ואולם, דומה שאפשר לראות בחותם משמעות נוספת: החותם הוא סימן ההיכר הבלעדי של יהודה. תמר, המחפשת הכרה, מבקשת את סימן ההיכר האישי והרשמי של יהודה, ומקבלת אותו.

את חותמיהן של דמויות בעלות חשיבות אנו פוגשים במקרא גם בשני מקרים נוספים. חותמו של אחאב מוזכר בהקשר מעשיה של איזבל: **ותכתב ספרים בשם אחאב, ותחתם בחתמו** (מלכים א כא, ח), ולאורך מגילת אסתר מופיע חותמו של אחשוורוש. מפסוקי המגילה ברור שהחותם נמצא על טבעת המלך והחתימה בו מעניקה תוקף למסמך שהיא טבועה עליו: **ואתם כתבו על-היהודים פטוב בעיניכם בשם המלך ותחתם בטבעת המלך, כי-כתב אשר-נכתב בשם-המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב** (אסתר ח, ח).

החותם הנושא עליו את שמו או מייצג את זהותו של בעל החותם, מוכר ברחבי המזרח הקדום. בעלי החותמות טבעו את חותמם על גבי פיסות טין קטנות שהונחו בעודן רכות על התעודה הקשורה. לא היה אפשר לפתוח את התעודה ולקרוא בלי לפגוע בטביעת החותם, ובדרך זו יכול היה בעל התעודה להבטיח את אמינותה ואת הגעתה אליו בשלום, בלי שזרים קראוה. טביעת חותם מעין זו, המופיעה על תעודה, מכונה בולה.

למרות טביעות החותם של יהודה, אחאב ואחשוורוש לא נמצאו, בולות רבות מתקופת המקרא דווקא נתגלו בחפירות הארכאולוגיות בירושלים בשנים האחרונות, ורבות מהן מוצגות במוזיאון ישראל בירושלים. כמה בולות מחיות ממש דמויות וסיפורים תנ"כיים מוכרים.

כך למשל, בחפירות העופל שמדרום להר הבית, במקום ששימש כנראה מזבלה במאה השמינית לפני הספירה, נמצאה בחורף של שנת התשע"ז (2016) בולה ועליה חותמת של חזקיהו בן אחז מלך יהודה, שמלך בירושלים לפני קצת יותר מ-2700 שנה. זו הפעם הראשונה שנתגלתה הבולה של חזקיהו המלך בחפירה ארכאולוגית מסודרת בירושלים. על החותמת מופיעות המילים 'לחזקיהו אחז מלך יהודה', מעוטרת בסמל שמש עם כנפיים נטויות מטה ושני סמלי ענף (סמל החיים). הארכאולוגית ד"ר אילת מזר מעריכה כי השמש המכונפת קשורה להשפעה האשורית על מלכות יהודה, ולרצונו להדגיש את החסות האלוהית על שלטונו. הענף, סמל החיים המופיע על הבולה, מייצגים להערכתה את החלמתו של חזקיהו ממחלת השחין בסביבות שנת 704 לפני הספירה (כמובן שמדובר בהשערה ופרשנותה המלאה של מזר אינה ודאית).

היבטים להעמקה

- לאילו ממצאים ארכאולוגיים נוספים מתחברים סיפורים מקראיים מוכרים?